

Kritické dialógy

Fedor Matejov

Niekoľko pokusov vstúpiť čitateľsky do „krajín opakovania“ Z. Kazalarskej

.....

„Je totiž znakem duchovního života, že pochopení
myšlenek druhého člověka není nikdy
samozřejmostí a vždycky vyžaduje námahu a práci.“

J. B. Souček

S berlínskou bohemistkou a slovakistkou Z. Kazalarskou, teoreticky a komparatisticky výrazne profilovanou, slovenský čitateľ poézie a záujemca o modernú literatúru mohol sa stretnúť ako so zostavovateľkou antologického zväzku *Stredoeurópska moderna* (2014) z projektu Lyrika 20. storočia, garantovaného a moderovaného vo vydavateľstve Slovart P. Zajacom. V slovakistickom akademicko-univerzitnom okruhu je v poslednom desaťročí Z. Kazalarska prítomná inšpiratívnymi textami k D. Tatarkovi, J. Ondrušovi, I. Kadlečíkovi atď., koncipovanými aj ako transpozície súdobej medzinárodnej poetologickej diskusie do pracovne otvoreného terénu poetiky slovenskej literatúry druhej polovice 20. storočia, resp. 20. storočia vôbec. Najrozsiahlejšie publikačné podujatie Z. Kazalarskej predstavuje nateraz práca *Landschaften der Wiederholung. Tschechische und slowakische Lyrik der „Latenzzeit“ 1955 – 1965* (Berlin, Peter Lang, 2018, 468 s.). Práca je prepracovanou verziou doktorskej dizertácie podanej a obhájenej na Humboldtovej univerzite v Berlíne (školiťel – prof. P. Zajac). Každá súčasť titulu práce, či už metaforická alebo vecná, môže poskytnúť vodidlá pre úvahy nad ňou alebo aspoň poznámky k nej. „Hle, jsme v krajině nových opakování...“ – významovo paradoxný verš I. Blatného z r. 1941 je z motta k celej práci, tvoriac tak jej predznamenanie; asociatívne, ozvenne azda sa tu môže čitateľovi vynoriť názov programovej state J. Chalupeckého, teoretika-inšpirátora Skupiny 42, otvárajúcej v r. 1946 1. číslo jeho štvrťročníka Listy – „konec moderní doby“. Časové vymedzenie „1955 – 1965“, ako aj tematické „česká a slovenská lyrika“ tu budú exponované cez svoje „opakovania“, „konce“ a „začiatky“. – Čitateľ/pisateľ mal by hneď v úvode vo veci svojho záujmu o prácu Z. Kazalarskej priznať, povedať – „mea res“. Bez ohľadu na rozdielnu, nesúmerateľnú úroveň, záber, rozsah, žáner pripomína si tu svoje *Básnické iniciativy 1956 – 1965* (Slovenské pohľady, 1988, č. 4 a 5), napísané však v lete 1983, doplnené na jeseň 1986 – pokus formulovať si významové gestá kľúčových autorov cez „dialóg“ poézie s literárnou tradíciou (paradoxne predovšetkým v podobe medzivojnových avantgárd), s literárnou situáciou i s priemetmi politiky a ideológie do nej, hlavne však s dôrazom na priehľady a prieniky poézie pomimo týchto determinácií, limitov atď. do jej vlastného „otvorenia“. Azda z toho niečo nieslo čitateľove/pisateľove paralelné či neskoršie interpretačné pokusy nad konkrétnymi textami... Môže si tu pripomenúť o tridsať rokov neskôr napísanú esejistickú skicu k premenám poézie

po r. 1945 (publikovanú v *Lekciách (z) poézie* z r. 2019). – Späť od osobných nostalgických reminiscencií do „krajín opakovania“!

V práci Z. Kazalarskej im poskytujú „základy“, podložie „literárnohistorické uvedenie do desaťročia 1955 – 1965“ a potom impozantná teoretizujúca časť „Efekty opakovania. Teória a poetika literárneho opakovania“. Pri metafore „odmäku“ poskytnutou prelomovej polovici 50. rokov skôr názvom prózy I. Erenburga z r. 1954 *Odmäk než jej vlastným* „problémovým“ obsahom (tak sa to aspoň javí človeku, keď si retrospektívne pozrel relatívne pohotový slovenský preklad z r. 1957) slovenský čitateľ rád si pripomenie meteorologicky nesenú či dotovanú báseň L. Novomeského *Pražská jar 1956* (zo zbierky *Stamodtiaľ a iné* z r. 1964): „Na sniežik úbohý, ach, na sneh zaľúľaný / kosatce tasia ostré meče práve / a ľady pod čajkami a ľady pod čajkami / odchodia po Vltave. // Jak majú naponáhlo, jak miznú doďaleka / pred jarou usmievavou; / čas plynie tak jak táto mútna rieka, / čas plynie takto s pohanou a slávou. // Len čajky chichotavé krúžia v nepokoji, / len čajky nad ňou blaznia opreteky / a súdruh Stalin so zástupom svojím / z druhej strany rieky // jak my sa pozerá na ľady odchodiace, / na vtáčie dínom-dánom, / na jar, jak prichádza a príde v svojom čase, / na nový prúd a nové vlny na ňom.“ („Súdruh Stalin so zástupom svojím“ – monumentálno-monštruózny pomník nad Prahou 50. rokov hneď po svojom vybudovaní paradoxne politicky dezaktualizovaný „kritikou kultu osobnosti“ na 20. zjazde KSSZ v r. 1956.) „Literárnohistorické uvedenie do desaťročia 1955 – 1965“ rámcuje bádateľsky exponované „krajiny opakovania“ „časom epigónov“ a voči nim sa profilujúcimi opakovaniami-začiatkami v znamení nadväzovania na modernú poéziu a medzivojnové avantgardy, koncom 40. a v prvej polovici 50. rokov vehementne kultúrno-politicky novým režimom negované. Túto spleť časových a vlastne aj priestorových určení zahŕňa v podtitule figurujúci pojem „latencie“. (K povahe samotnej „latencie“ zrejme patrí, že *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním i cizím* J. Holuba a S. Lyera, Praha, SPN, 2. vyd. 1978, pri samozrejmom lat. „latens“ – „utajený“, „skrývajúci sa“ odkazuje na slovo „letargia“, zložené z gréc. „léthé“ – „zabudnutie“ a „argia“ – „nečinnosť“...) Skoro až psychoanalyticky vyznievajúce úkazy či prejavy „citátománie“ a „citátofóbie“ v samotnej umeleckej tvorbe, sprievodnej programovej a kritickej reflexii dajú sa vyňať z konštelácie konca 40. a prvej polovice 50. rokov a skusmo preniesť aj na iné suspektne konštelácie či situácie (aj s priliehavým siahnutím za M. Bachtinovým poňatím autoritatívneho „slova“, resp. jeho kanonizovania a kontrastne podvracania). „Začiatky“ a „konce“ meandrovitého terénu „teórie a poetiky literárneho opakovania“ možno vymedziť titulmi „identita a diferenciacia“ (M. Heidegger) a „diferencia a opakovanie“ (G. Deleuze); v „pragmatickom osvetlení“ alebo ohľade mienenú „vec“ možno literárnohistoriograficky fixovať alebo aspoň evokovať významovým trsom či radom „repetície“, „revízie“, „regenerácie“, „rekonštrukcie“, „rehabilitácie“, „renovácie“ atď.; dovnútra textov a súvislostí medzi nimi subtilnejšie navigujú rozmanité podoby „opakovania“ v samotných lyrických textoch, formulované klasicky poetikou, ďalej intertextuálne súvislosti medzi nimi a napokon špecifické prípady individuálnych autorských opakovaní-variácií. Celá téma „krajín opakovania“ je zasadená do prehodnocovania predstáv o literárnohistoriografickej práci, aj sama má ambície ďalej ju domýšľať a posúvať. Z inšpirácií-iniciatív známych slovenskému čitateľovi sa tu k slovu dostáva „pulzačná“ predstava fungovania literárneho diela P. Zajaca, „pulzačne“ zahŕňajúce aj jeho „okolie“ či „prostredie“; P. Zajac si tu osvojil „synoptickú“ predstavu sveta literatúry a jej skúmania, formulovanú P. Matejovičom na základe skúsenosti so synoptickými mapami v meteorológii; už len ako logická pointa sa

javí zástupne za širší korpus textov uviesť programovú úvahu M. Petříčka *Krystaly a mraky* z polovice 90. rokov s titulom dostatočne výrečným (Ateliér, 1996, č. 8; teraz knižne v publikácii *České umění 1980–2010*, ed. J. Ševčík et al., Praha, VVP AVU, 2011). (Pri opakovanom čítaní práce Z. Kazalarskej o „krajínach opakovania“ pisateľ sa dostal k impozantnému antologickému zväzku *Atlas transformace*, ed. Z. Baladrán – V. Havránek, Praha, Tranzit, 2009, venovanému obdobiu 1990 – 2009, a takmer automaticky si nalistoval heslo „opakování“ – a namiesto textu tam našiel „mapoidné“ pôsobiace kresby výtvarníka-autodidakta Z. Koška zaštitené súhrnným názvom *Počasí, meteorologie a souvislosti...*) Zoči-voči týmto inšpiráciám, metaforám, asociáciám či metodickým vodidlám kladiem si so svojou slovenskou/slovakistickou čitateľskou a v niečom aj pracovnou skúsenosťou otázku, ako to usúvzťažniť so známymi masívnymi geologickými metaforami u O. Čepana, keď pri téme literárnych vzťahov, resp. diskusii o nich iniciovanej D. Ďurišinom v r. 1979, písal o „tektonickej“, „príkrivovej“ a „katastrofickej“ podobe literárneho vývinu (text *Vztahy v literární vývine* je dnes knižne k dispozícii vo zväzku O. Čepan: *Literární teoretické state* z r. 2003). V „krajine“ ako metafore, inšpirácii, metodickom vodidle sa tak stretávajú „geológia“ a „meteorológia“ – oproti neraz skoro až bioticky moderovanej evolúcii, hegelovsky či marxovsky dielami a ich autormi personifikovaným dejinným, spoločenským hybným silám, ich konfliktom, víťazstvám a porážkam, štruktúram a ich transformáciám, labyrintickej knižnici bez katalógu... Ocitli sme sa tak v „krajine“ ako nesamozrejmom médiu myslenia-písania o literatúre a jej premenách. – Pisateľ by sa tu mal pokúsiť disciplinovanejšie usporiadať ponúkajúce sa asociácie.

Pri „odmäku“ a pripomenutej „pražskojarnej“ básni L. Novomeského nemožno si nespomenúť na atmosféricky či meteorologicky iluminovanú vstupnú básň M. Rúfusa z jeho debutu *Až dozrieme* z r. 1956: „Blýska sa ticho, tlmene. / A vtáka nečúť z polí. / Obilie placho zvlnené / tak pred dozretím bolí...“ Autor akoby vytyčil významovú nosnosť a potenciálnu, čo aj tlmennú dobovú apelatívnosť tohto motívu, keď pôvodný časovo kalendárny a žánrový názov *Jún* nahradil univerzalizujúcim – *Ľudstvo*. Oproti „ľudstvu“ „samotár chlapec o múr opretý“ u J. Ondruša ako účastník-pozorovateľ atmosférického, meteorologického diania takto podáva svoje lyrické rozpoloženie: „Tá chvíľa v prítmí, túha bez myšlienky, / to šťastie na zem položených nôh, / keď vzadu nad dom nízko padol boh / a suchým krídlom začrúc do slamičky // sial sklený jačmeň zrnitý a veľký; / zhrnulo plachtu z rozpálených plôch...“ (*Spamäti* z r. 1957). Kinesteticky vratké „šťastie na zem položených nôh“ asociatívne, kontrastne navodzujúce predsa len substancijnejšie nosnú „zem pod nohami“ mladšej poézie konca 50. a začiatku 60. rokov (M. Válek). Súhlasne i kontrastne voči poézii „literarizovanej“ „rovine“ medzi Modrou, Trnavou a Bratislavou s blízkymi Malými Karpatmi a so vzdialenejším nitrianskym Zoborom na obzore roky sa mi vynára básň I. Bachmannovej *Velká krajina pri Viedni* z jej zbierky *Odročený čas* z r. 1953 (slovenský preklad J. Štrassera a P. Zajaca vo výbere z tvorby I. Bachmannovej *Odročený čas* z r. 1986, resp. aj nedávny český preklad M. Jacobsenovej vo zväzku Bachmannovej poézie *Čára života* z r. 2016); isteže, „rovina“ rakúskej poetky je geograficky otvorená („step“, „Ázia“), archeologicky či historiozoficky zvrstvená („limes“, „rímsky kameň“), hlavne však predznamenaná, nesená eschatológiou individuálnou i dejinnou („prúdy“ vodných tokov, dejín, života, smrti). „Krajina“ ako téma lyriky/poézie a „krajina“ ako inšpiratívne médium myslenia-písania o nej oscilujú, prechádzajú do seba. M. Rúfus svoju ľudskú a básnickú situáciu po debute z r. 1956 pomenúva ako „v zemi nikoho“ (torzo nerealizovanej zbierky, publikované vo zväzku *Triptych* z r. 1969), aby neskôr tituly „kolíska“ a „stôl

chudobných“ evokovali nájdenú nosnú substanciu „krajiny“, videnej optikou zrodu, práce, tvrdého vrchárskeho živo-bytia. „Zimoviská“ J. Mihalkoviča prepájajú meandrovito exteriér „krajiny“, prevrstvovanej vegetatívne, vegetáciou i prácou ľudských rúk, a obydlia-interiéry rodu, rodiny, osamotenosti v živote i smrti. Pri *Knihe tieňov* I. Kupca s výraznou prítomnosťou krajiny, prírody, ich mýtizácie ponúka sa aj titul *Schattenland Ströme* J. Bobrowského, básnika, ktorého I. Kupec v 60. rokoch prekladal. Rozbiehavé asociácie bude azda dobré ukončiť „staromajstrovsky“ zjasňujúcimi, peknými formuláciami N. Berkovského z jeho *Nemeckej romantiky* (český preklad R. Grebeníčkovéj, doslov V. Svatoňa, 1976): „Pozdní Hölderlinovy básně se vyznačují zesílením malířského vidění. Staré postupy jsou nyní často rozpracovány, aby převážily směrem k velké vizuálnosti a hmatatelnosti. I dříve spojoval Hölderlin ve svých popisech zeměpisné údaje s krajinářskou barvitostí; zeměpisná mapa dávala pohled na územní celek krajiny, na její zvláštnosti. Nyní se snaží názorně podat i svět celku, vždyť v básních o veletocích, o Rýnu, Dunaji, spojují tyto řeky, jejichž tok se sleduje, jedno místo s druhým, váží k sobě do jediného náhledu obrovská prostranství. V Hölderlinovi je cosi vzdáleně – pro nás blíže – příbuzného s ruskou poezií. Máme na mysli Velemira Chlebnikova. Ponechme stranou obecné i jednotlivé paralely mezi oběma básníky, kteří čekají na to, že se svět obrodí, zmiňme se jen o jedné jediné podrobnosti: oba mají filozofické i umělecké zálibení ve velkých řekách a velkých prostorech“ (s. 300). Bude trufalé napriek sľubu vo veci „krajiny“ tu nekončiť a pridať ešte jednu-dve asociácie. Časť básne I. Laučika *Vzdušnou čiarou*, čo dala názov aj celej zbierke z r. 1991, znie: „Navštíviť Hölderlina. Pod prikrývkou / Lávy / Vietor dôstojne podúval. / Vagóny sklenej vaty tiahli, / Hmla zastala pred bránami mesta: / Len sem nie! / Čosi rýchle nastúpilo do vetra, štart / A čiara / Prekrížila mapu až po Grécko, / Plné ostrice. / Z nej za hrst' patrí sem! / Nech sú spolu trávy a vietor!“ I. Laučíkom de-komponovaný zemepis, krajinu, atmosféru nechal by som teraz radšej bokom, iba k „tráve“, „hrsti“ z nej verš pointujúci báseň *Smrt* S. Fischerovej: „Co je ta tráva, kterou po hrstech vytrhával / šílený Hölderlin?“ (zbierka *V podsvětním městě* z r. 1994).

Pri úvahách o atmosférach, náladách, naladeniach, u Z. Kazalarskej dotovaných bohatou recentnou literatúrou, aj s pochopiteľným odkazom na prielom do tejto oblasti M. Heideggerom, spomínal som si na hutné formulácie v *Přirozeném světě jako filosofickém problému* J. Patočku z r. 1936 (2. vyd. z r. 1970 s. 82 – 83, resp. 3. vyd. z r. 1992 s. 89 – 90) a hlavne na pozostalostný zväzok *Fenomenologické spisy* III/1 z r. 2014, prinášajúci pod titulom *Nitro a svět* nepublikované rukopisy zo 40. rokov, obkružujúce všetku túto motiviku. Pri čulej filozofickej diskusii, vyťažujúcej systematicky i historicky tento pozostalostný korpus, akosi sa ešte nedostalo na ponúkajúce sa „synoptické“ čítanie so súdobou poéziou V. Holana, J. Ortena, Skupiny 42... Pri nich býva skôr „po mene vyvolávaný“ V. Navrátil a jeho časovo paralelné a publikované esejistické skice „o smutku, lásce a jiných věcech“.

Ešte jeden drobný „plod čítania“ vo veci „atmosférična“ z oblasti, kde by to človek podľa školských či ustálených predstáv nemal čakať, čo aj „atmosférična“ situovaného skôr do významovej výstavby diela než do jeho vonkajších horizontov. V práci J. Mukařovského *Pokus o slohový rozbor „Babičky“ B. Němcové* ešte pred autorovho kontaktu s ruským formalizmom zaujala ma pred rokmi pasáž: „... při četbě ‚Babičky‘ nevidíme scény před sebou jen jako obrazy nebo skulptury, nýbrž jsme v nich. Obklopují a zalévají nás ze všech stran a útočí současně na všechny naše smysly. Vnímáme nejen to, co nám spisovatelka naznačuje slovem, nýbrž děj úplný, v celé jeho šíři. Nejlépe dal by se naznačit tento dojem slovem: *dějové ovzduší*“ (*Kapitoly*

z *české poetiky* II, 1948, s. 314, kurz. J. M.). – S. Šmatlák v jednej zo svojich juvenílií, venovanej „sémantickému rozboru prózy J. Červeňa“, už na pozadí klasických prác poetologického štrukturalizmu 30. a prvej polovice 40. rokov, píše o „významovom ovzduší“ Červeňovej imaginatívnej prózy (Slovo a tvar, r. 3, 1949, s. 53).

Z náročných, ambiciózných teoretických leitmotívov práce Z. Kazalarskej – fenomén „opakovania“ v celej jeho dnešnej reflektovanej diferencovanosti, „krajina“ ako inšpiratívne médium myslenia-písania o poézii a s ňou súvisiace „atmosférično“ v priemete do literárno-historiografického a komparatistického žánru – pokúsím sa pristaviť ešte pri úvahách o „zmysle“ a „prítomnosti“. Východiskom je tu pre mňa formulácia J. Patočku z jeho veľkej hegelovskej interpretácie-úvodu k prekladu *Estetiky*: „Hegel hovorí o dvojsmyslu slova ‚smyšl‘, který pramení z hlubokého spekulativního důmyslu jazyka: smysl má věc, v níž bezprostředním, smyslovým kontaktem přesto zachycujeme něco ideového, celkového, nekonečného; tento div smysluplnosti, toto zvláštní lomení paprsku pravdy smyslovým prostředím je ‚smyslové záření ideje‘“ (*Estetika* I, 1966, s. 52). Rozvrh „deštrukcie dejín ontológie“ (M. Heidegger obdobia *Bytia a času*), resp. metafyziky prítomnosti, veci, či už „ideou“ presvetlenej alebo len hmatnej, „výskytu“ v mene hermeneutického uvoľnenia časových ek-stáz, ktoré vôbec umožňujú ich derivované podoby, je pozadím pre tendenciu „diesseits der Hermeneutik“ v znamení „produkcie prezencie“ (tituly práce H. U. Gumbrechta, sprostredkovanej P. Zajacom, ale spomínam si tu aj na dávnu Gumbrechtovu stať v periodiku Merkur, vyznievajúcu vtedy pre mňa exkluzivizujúco, o „prítomnosti“ sugerovanej poéziou F. G. Lorcu). Pri kontakte s lyrickým textom je to elementárne oscilovanie medzi ambíciou rozumieť/pochopiť „zmysel“ a bezprostredným vnímaním, prežívaním, zakúšaním zmyslovej samo-danosti textu... Náročná téma vracia ma do predsa len transparentnejších domácich súvislostí – k „zážitkovosti“ u F. Miku, k takto iniciovanej či inšpirovanej práci nad poéziou u V. Mikulu a P. Zajaca od 80. rokov v kritickom a interpretačnom žánri, u P. Zajaca čoraz väčšmi sumarizujúco aj teoreticky reflektovanej (naposledy vo zväzku *Od estetiky k poetike chvenia* z r. 2020).

Viac ako dve tretiny alebo tri štvrtiny práce Z. Kazalarskej tvoria „prípadové štúdie“ k českej a sčasti aj slovenskej lyrike z r. 1955 – 1965. Čitateľ/pisateľ sa k nim dostáva „na konci s dychom“ a možno „tam bolo treba práve začať“ (verš M. Válka z básne *Robinson*). Preto už naozaj len niekoľko asociácií! Pri kapitole venovanej „paratextuálnym figúram citátu v lyrike M. Holuba“ aj pri dávnom „povinnom čítaní“ viacerých autorových zbierok z konca 50. a zo 60. rokov, resp. aj monografie B. Svozila *Vůle k intelektuální poezii. O básnické tvorbě M. Holuba* z r. 1971, v súvislosti s M. Holubom nutkavo sa mi vynárala neskoršia zbierka *Naopak* z r. 1982, vtedy inšpiratívna aj v kontexte slovenskej poézie miestami už tiahnucej k výkladovým, vecným žánrom, ich básnickej „literarizácii“, skôr k strohému civilnému paradoxu než k nákladnému básnickému obrazu. Kapitola v znamení analýzy „paratextuálnych“ postupov (mottá, ich intertextuálne súvislosti rozširujúce repertoár dobovej literárnosti, quasi vedecká štylizácia textu, poznámky k nemu atď.) je aj autonómne čitateľným základným uvedením do textových postupov fungujúcich aj v iných či dnešných konšteláciách. V rozsiahlej kapitole o „pásme“ figuruje aj *Severné leto* L. Feldeka. Do sprievodnej literatúry k nemu by slovenský/slovakistický čitateľ rád doplnil kritickú stať M. Hamadu *Mužné slovo L. Feldeka*, venovanú autorovmu debutu *Jediný slaný domov* z r. 1961. Aj napriek skôr solidarizujúco generačne vyznievajúcemu titulu je to nábeh k štruktúrnemu rozboru polytematickej kompozície *Severného leta* (v rozvedenejšej podobe takýto typ rozboru a výkladu podal vtedy M. Hamada aj pri *Príťažlivosti* M. Válka alebo zasa

inak aj pri dovtedajšej tvorbe V. Mihálika, možno tu nechať bokom dobové „ideologizmy“, čo aj v službe kritikovho/interpretovho pátosu; spomenuté texty sú v knižnom súbore *V hľadaní významu a tvaru* z r. 1966). Cyklus *Závrať* M. Florianu z r. 1957 stretol sa v slovenských súvislostiach s empatickým prečítaním M. Rúfusa *Niekoľko slov k poslednému Florianovi*; retrospektívne M. Rúfus ho vo svojom knižnom súbore *Človek, čas a tvorba* z r. 1968 zaradil príznačne do časti nadpisanej „nástup generácie“. Keďže doterajšiu sprievodnú literatúru k téme „pásma“ okrem svojich vlastných analýz Z. Kazalarska obohacuje, rozširuje o sumarizovanú „ontológiu“ či „fenomenológiu závratu“ (extáza alebo úzkosť z neho, hľadanie rovnováhy), možno jej tu ako drobnú poctu odcitovať verš V. Holana: „... chápal jsem, / že jen když se opíráme o zem, můžeme dostat závrať“ (*Smrt si jde pro básníka*, zbierka *Příběhy* z r. 1963). Kapitulu o českej „poézii všedného dňa“ okolo r. 1956 uvádza Z. Kazalarska pripomienkou súdobej fotografickej publikácie *Praha všedního dne*, aby od Skupiny 42 („svět, ve kterém žijeme“ v programovej formulácii J. Chalupeckého a jeho mýty všedného dňa) prešla cez okruh časopisu Květen (s predznamenanou témou „socialistického všedného dňa“) a ineditnú tvorbu okruhu zborníka *Život je všude* („všedný deň“, v ktorom „najprv a poväčšine“ sa odohráva naše pobývanie vo svete) až k malým lyrickým formám a k experimentálnej tvorbe sondujúcej hranice rečového fungovania vo svete. Pripomenul som si tu nedávno čítanú prácu P. Málka *Kde život náš je v půli se svou poutí. Poetika každodennosti v moderní literatuře* (v zborníku *Kultura a totalita IV. Každodennost*, ed. I. Klimeš, J. Wiendl, Praha, UK, 2016), cez prózu J. Jedličku z r. 1966, späť však s 50. rokmi, prechádza sčasti rovnakými konšteláciami českej literatúry ako Z. Kazalarska, siaha však za filozofickými výkladmi každodennosti u M. Heideggera a za ich kritickou transpozíciou u K. Kosíka v jeho *Dialektike konkrétního* z r. 1963. Ale ešte radšej riskantne diletujúci útok k poézii! Z denníkov J. Zábranu *Celý život* (2) z r. 1992, z pasáží zo začiatku 80. rokov utkveto mi v pamäti „probatio“ či „lusus calamí“ (?): „Na jatkách hnali na porážku / býčky, / za plotem klakson houkal / na lesbičky“ (s. 940). Situácie, keď šoféri radi dávali takto najavo svoje virilné, „rodovo nekorektné“ zaujatie (synekdocha klaksónu) „objektmi“ túžby či pobavenia alebo rozhorčenia (príznakové telesné gesto či správanie „lesbičiek“ niekde na ulici, ceste), je uvedené, paralelizované bitúnkovým výjavom, drastickou súmedznosťou („býčky“ prenesene nepotrebné pre „lesbičky“, súmedznosť akcentovaná rýmom). Malá lyrická forma, exces v malom alebo len pisateľova bludná predstava? Poézia E. Juliša, knižne opäť vydávaná od konca 80. rokov, aj vďaka V. Macurovej interpretácii zbierky *Blížíme se ohni* z r. 1988 v zborníku *Český Parnas. Literatura 1970–1990* (Galaxie, 1993), asociovala vtedy pisateľovi aspoň vzdialene s krajinou, prírodou, jej zakúšaním v devastácii i vzdornom pretrvavaní u I. Laučíka. Tak pri kapitole s témou opakovania a experimentu v lyrike E. Juliša, časovo z „krajín opakovania“, môže evidovať iba vstupný chiazmus experimentu ako opakovania v umení 20. storočia a opakovania ako experimentálneho postupu, bilanciou experimentálnej poézie v českom a sčasti aj slovenskom kontexte (M. Adamčiak), vyťaženie významových atmosfér či nuáns pri čítaní konkrétnych básní E. Juliša. Kapitola J. Ondruša a chvála textovej variantnosti analyticky, nákladne ukazuje, ako niekdajšie Ondrušovo programové písania z „pamäti“ v zmysle sedimentovanej i re-aktivovanej individuovanej telesnej skúsenosti mení sa na písania z „pamäti“ vlastných textov („spamäti“). „Hrdinom“ je tu básň *Civenie do ohňa*, jej varianty, lektúra sa potom neraz pre čitateľov/pisateľov mení v nepejoratívnom zmysle na „civenie“ do básne. Možno tu spolu s autorkou uviesť odpoveď J. Brodského na otázku jeho spolubesedníka S. Volkova „Opravujete vlastní texty?“: „... když vidím, že někdo začal s revizemi svých raných

děl, vždycky mi napadne, že mu to asi přestalo psát“ (Volkov, S.: *Rozhovory s Josifem Brodským*. Příbram, Svatá Hora, Camera obscura, 2011, prel. A. Janišta, s. 180).

Z. Kazalarska v závere teoretickej časti „krajín opakovania“ píše o „pasážach opakovania“ medzi zmyslom a prezenciou. – Esejista a prekladateľ J. Řezáč vo svojej zvláštnej knižke *Pasáže* (1965), koláži vlastných krátkych textov, výpiskov, literárnych citátov, hier s nimi, s výtvarne nekonvenčne riešeným prebalom, kde sú na vnútornej strane fotografie (od J. Proška) mestských, uličných, domových, dvorových, priechodových scenérií na spôsob poetiky Skupiny 42 (M. Hák), má medzi vstupnými, rámcujúcimi citátmi formuláciu-želanie autora, ktorého ako „nesnadného esejistu“ sám uvádzal vo Světovej literature, 1965, č. 3, M. Blanchota: „... kde všechny tvary poezie by byly jen průchodem (passage), neklidem a přechodem.“ Rád by som s autorkou „krajín opakovania“, ak jej trpezlivosť vydržala až potiaľto, zdieľal, čo aj v hodne uskomnenejšej podobe toto želanie, túto vratkú predstavu poézie.

Fedor Matejov
Ku knihe P. Zajaca¹

Viacere texty z práce P. Zajaca *Od estetiky k poetike chvenia* (2020) predstavujú pre referujúceho, ako iste aj pre viacerých prítomných súčastí ich čitateľskej a pracovnej biografie posledných desaťročí. Nad obsahovo a rozsahovo impozantnou publikáciou pôjde tu skôr o čitateľskú retrospektívu či niekoľko asociácií ako námety pre rozhovor o „veci“ než o „dištančné“ zhrnutie a zhodnotenie Zajacovej práce v zmysle prítomného zväzku i písania o literatúre a „veciach ľudských“ vôbec.

Autor sám uvádza, že jednotlivé teoretické a interpretačné texty vznikali v štvrtstoročí 1994 – 2019 a knižne boli postupne predstavené aj v srbskom zväzku *Pulzovanie literatúry* (2015) a v nemeckom zväzku *Estetika chvenia* (2015). Pre slovenského čitateľa „zvnútra“ slovenskej literatúry a písania o nej ponúka sa ako pozadie zamýšľaných asociácií iniciálna práca *Tvorivosť literatúry* (1990). Jej teoretizujúca intencia mala bázu v interpretačnom čítaní radu textov slovenskej literatúry od 60. rokov s ťažiskom v široko chápanej súčasnosti – L. Novomeský, Š. Strážay, L. Feldek, L. Ballek, I. Štrpka, D. Dušek. Dnes sa práca javí aj ako poetika súdobej literatúry, najmä ak si pripomenieme aj štúdie či eseje, čo zostali bokom, mimo nej, doslovy k výberom piesňových textov M. Lasicu, I. Štrpku, J. Štrassera, k čitateľsky komorným výberom z próz L. Balleka, D. Duška, D. Mitanu. Literárnohistoriograficky a literárnokriticky to znamenalo účasť Zajacovho písania na nedeklaratívnom, skryto polemickom, vecnom nadväzovaní súvislostí so 60. rokmi ponad oficiálne ruptúrne predstavy 70. rokov. Napokon to, čo bolo v značnej miere inšpiratívne v literatúre 90. a nultých rokov, čo ich čitateľsky príťažlivo plnilo, potvrdzovalo toto gesto a tieto očakávania. Poväčšine cez konkrétne texty exponované teoretické otázky – utváranie literárneho textu, životne významové zdroje témy a žánru, žánrová a štylistická výstavba, významovo obohacujúce, prehlbujúce čítanie literárneho diela, zmysel tohto všetkého – dostali nesamozrejmy rámec

¹ Odznelo ako úvod k diskusii na schôdzi oddelenia teórie v Ústave slovenskej literatúry SAV 14. februára 2022. – Referujúci v januári 2022 zaregistroval recenziu na knihu P. Zajaca od M. Pčolu, ktorá vyšla v časopise Litikon, 2021, roč. 6, č. 1-2, s. 110 – 113.